

ציור ורישום בטרזין

הרצאה על ידי ד"ר יהודה בקון (סיכום ע"י ליאורה כהן) בית טרזין, 26.12.1989

השיחה שלי תהיה סקירה קצרה על האמנים בטרזינישטאט ובעיקר על אלו שהכרתי ושחלקם היו מורי. כדי שאוכל להסביר איך הגעתי אליהם, אספר סיפור קטן על עצמי: את האומנים הכרתי דרך קשרי עם אדלשטיין, יותר נכון את בנו אריה הכרתי במחנה קיץ ב-1939 בו-טריברנה סקליצה (Stříbrná Skalice) ושם התיידדנו. כשהגעתי לטרזינישטאט הייתי חברו הטוב ולכן יכולתי לבלות אצלו הרבה זמן בדירה הקטנה והמאוד צנועה. שם ראיתי את עבודות האומנים ויכולתי להכיר אותם. אמן אחד, ליאו האס, שבא מאופוה (Opava), חי לפני הטרונספורט לטרזין ב-Moravska Ostrava, נתן לי שיעורים ראשונים, לפני טרזין וגם שם. רב האמנים בטרזין התרכזו בעבודה במחלקה הטכנית ששימשה בעצם מחלקה בשביל דו"חות לגרמנים על העבודה. הם עשו אירוסים והיו צריכים להגיש לגרמנים את כל הדוחות החודשיים או השנתיים עם האירוסים. הם גם היו צריכים לעבוד על הכתובת בכל מיני מקומות. מנהל המחלקה היה פריטה, פריץ טאוסאי, שמולד ב-1906 באיבאנצ'יצ'ה (Ivancice) והגיע לטרזינישטאט עם הטרונספורטים הראשונים, ב-1933. הודות לחברנו ראובן קלינגסברג אני יודע שעבד עם טורברג בעיתון הגרמני "פראגר טאגבלאט" וב-1929 – 1933 הוציאו תוספת לנשים בשם פריקה-פריטה. (פריקה, קיצור של קאן טורברג, ופריטה קיצור של פריץ טאוסאי). פריטה היה אולי המוכשר בכל האמנים. אולי לא בעומק האנושי, בו עלה עליו קרל פליישמן (במקור נכתב כנראה בטעות: פאבל). פריטה ויתר האמנים נתנו לנו – וזו אולי הגדולה שיש לנו עבודות שלהם – ציורים, רישומים בלתי אמצעיים מהמתרחש, מהאמת לאמיתיה. ופריטה, בלי שמץ של סתירת האמת הראה לנו את העוני ובעיקר את הסבל של הזקנים, העיוורים והחולים.

לחם, בתוך המחלקה הטכנית, הייתה האפשרות לקבל, לארגן, לסחוב משהו מהחומרים, אבל רוב החומרים היו נייר, טוש, מכחול, פחם. והם, בחומרים אלו הם נתנו ביטוי בלתי אמצעי למראה עיניהם. פריטה, פטר קין, פליכס בלוך, מוריץ נגל וקרל פליישמן הם אולי האמנים שהשאירו לנו את העדות הגדולה על טרזין.

אטה אונגר היה צייר בין הרשמים. זאת אומרת, כישרונו היה יותר ציורי ויש שנטה בעבודותיו למלנכוליה, אבל היו לו הרבה מאוד רגשות שהופיעו בעבודותיו עם טעם אישי. האמן השלישי, פליכס בלוך (כולם עבדו באותה המחלקה) נולד בווינה ב-1914, ויחד עם אטה אונגר, האס ופריטה נשלחו ב-17.7.44 למבצר הקטן.

היות ונודע לגרמנים שעבודות מהגטו הוצאו מחוץ לגטו ע"י פרנטישק שטראס, סוחר אמן, שקנה עבודות, שלוש האמנים קיבלו הזמנה להתייצב. אומרים שפליכס בלוך, הקרוי פבל, נהרג במבצר הקטן מיד. לאו האס, אטה אונגר ופריטה נשלחו לאושוויץ. אונגר עונה מאוד ע"י שבירת יד ימין, עבר את המחלמה ומת חודשיים אחרי השחרור בבי"ח בלנקהיים ליד ויימר. ליאו האס השתחרר וחי עד לפני כמה שנים במזרח ברלין. פטר קין היה הצעיר ביניהם ואולי ה"סטאר" בטרזין. נולד 1911 בוואנסדורף והיה רב כישרונות - כתב את הליברטות למחזות "בובות" ו"הקיסר מאטלנטיס" וגם עשה את השרטוטים למטבעות המפורסמים של גטו טרזין. כאדם התעניין מאוד בחבריו למקצוע וניסה לעזור להם כמיטב יכולתו. כמוני – גם פטר קין ואוטו אונגר היו תלמידיו של וילי נובאק – אחד הציירים הגדולים בפראג באותה התקופה, מורה באקדמיה, אנטי פשיסט, גרמני. כשהגרמנים הגיעו לפראג, זרקו אותו מהאקדמיה. מזכירת האקדמיה שהתביאה את האהבה היהודי בעליית הגג של האקדמיה פנתה לילי נובאק במשך כל זמן המלחמה, היא פחדה או לא יכלה לבקש עזרה מהקולגים הצ'כים שלה. הוא נתן לה את התמונות אותן היא מכרה וכך החזיקה את האהבה בעליית הגג. כשחלה האהבה, השיג וילי נובאק לבנים ששימשו לבניית קירות סביבו. כדי שבמקרה והוא ימות לא יגלו אותו. האיש ניצל ועקב זה יכול היה וילי נובאק להישאר בפראג, למרות שהיה גרמני.

ליאו האס היה אחד מהגרפיקאים החזקים והגדולים בטרזינישטאט. הוא כבר עבד לפני המלחמה כגרפיקאי. את הרישומים הראשונים של המחנות הוא צייר בניסוק (אותו ניסין ראשון בשנת 1939 של אייכמן לשלוח גברים לניסוק בפולין). הוא חזר משם וב-42 הגיע לטרזין. אחרי המלחמה הוציא לאור הרבה מאוד אלבומים. מוריץ נגל, גם הוא עבד במחלקה הטכנית בטרזין. בשנת 50 נמצאו בעליית גג בטרזין 200 יצירות שלו. כרגע אין מידע לגבי מקום הימצאותן של היצירות. מורה אחר שלי ואחד מהאמנים הבשלים ביותר היה קרל פליישמן שנולד ב-Klatovy ואביו היה ליטוגרף. הוא היה גם מאוד מוכשר בתחומים אחרים. כמנהל המחלקה הסוציאלי ראה את סבלם האיום של הזקנים והחולים. עדותו היא אולי אחת מהעדויות המזעזעות ביותר ורישומיו הם מהירים ובלתי אמצעיים. ברשותו של מרג'ט זילברפרב נמצא יומן שלו בצ'כית, וכתב ביומן רופאים ובו הוא מתאר את סבל הזקנים שהולכים לטרנספורט וגם יום כיפור אחד בטרזין. היו עוד הרבה מאוד אומנים אחרים, אני יכול לקרוא רק את השמות בתקווה/הדור השני יתעניין ועשה עליהם מחקר :-

שרלוטה בורשובה

מתילדה שלקובה

מוריץ מילר שקראו לו פרוץ מוריץ מילר

אטה קראוס

ארנולד צדיקוב - פסל והילדה צדיקוב, רעיתו, ציירת.

דינה גוטליב – מוכרת מהאירוסים בספרם של אריך קולקא ואוטו קראוס.

חסל פנטל – עליה כתבה הנקה גרינפלד לוסטיג.

יירקה שוברט – מדריך ב-417-L.

פטר גינץ – ידידי השקט מחדר 1 וגם אותו יכולתי ללוות, לפחות בעיניי, לדרך האחרונה בשנת 44, באושוויץ.

יוזף ספיץ – (יו ספיר) צייר הולנדי שעשה אירוסים נחמדים בעיקר ליומנים גרמנים וגם אייר את הבולים

קורט אוסונברג-דולפי, אותו פגשתי שוב במחנה הצועני ב-44 ובקושי הכרתי.

האמנים בטרזין קיבלו עידוד רב ע"י איש מהידנראט, אינג'ל צוקר, שתמך בהם וניסה לשמור אותם ככל יכולתו מהטרנספורטים למזרח, אבל בערך באוקטובר 1944, כשגם הוא הלך למזרח, נשלחו רב האמנים גם הם. לקוראים המעוניינים להעמיק ידיעותיהם בנושא, מומלץ לפנות לספרות כדלקמן :

1. הספר החשוב ביותר, לפי דעתי, שצריך לתרגם מגרמנית, ספרו של ד"ר אדלר, עליו הוא עבד יותר מ-10 שנים.
2. ספרה של רות בונדי.
3. ספרו של גונדה רדליך.
4. ספר על צעירי הגטו מאת ג'ראלד גרין.
5. סיפורים וחוויות של הרב סיני אדלר עם כמה רישומים שלי.
6. ספרה של חווה כוכבי, גם הוא כולל כמה רישומים שלי.

בתום ההרצאה הקרינה עליזה ש"ק שקופיות של ציורים ואירוסים מטרזין.